

Změny v přípravě na dlouhodobý ekonomicky aktivní život

Changes in preparation for long-term economically active life

Jiří Beck, Karel Hlavatý

Abstrakt: Článek vymezuje problematikou prodlužování ekonomicky aktivního života jako důležitou podmínku smysluplného prodlužování života lidí a jako nový pojmový koncept pro řešení aktuálních problémů sociálního zabezpečení občanů ve stáří. Za ekonomicky aktivní život se označuje ta část života člověka, kdy sám zvyšuje (nebo alespoň ekonomicky obhospodařuje) svá aktiva. Zdůrazňuje se zásadní význam přípravné fáze (10 až 30 let) pro celý ekonomicky aktivní život. Její důležitou součástí je výchova k sociální zodpovědnosti za svůj život. Základní inovací, která vede ke zkvalitnění přípravné fáze, je zásadní změna přístupu k životní dráze člověka v současnosti a v blízké budoucnosti. Realizátorem této inovace může být jen státní školská soustava, především ve svých nejnižších článcích. Uvádějí se náměty inovací, která zlepšují současnou přípravnou fázi ekonomicky aktivního života. V současnosti k řešení praktických problémů ekonomiky je velkou překážkou neznalost konkrétních výsledků souvisejících oborů, z nichž některé jsou v článku uvedeny.

Klíčová slova: ekonomicky aktivní život, inovace, sociální zodpovědnost

Abstract: Article defines the issue of extending the economically active life as an important precondition for a meaningful extension of the life of people and as a new concept for solution current problems of social security of citizens in old age. The economically active life is defined as a part of the life of person's, in which increases (or at least economically holds) their property. Article stresses the vital importance of the preparatory phase (10 to 30 years) for the entire economically active life. Its important part is education to social responsibility for own his life. The basic innovation, which leads to improvement of the preparatory phase, is a fundamental change in approach to a career human life in the present and in the near future. Promoter of this innovation can only be the State education system, in particular in its lowest levels. Given the themes of innovation, which improve the current preparatory phase of the economically active life. Currently for a resolution of practical problems of the economy is main obstacle the economic ignorance of the specific results related fields, some of which are listed in the article.

Keywords: economically active life, innovation, social responsibility

JEL Classification: B41, D10, J17, J24

Úvod

Nové pojetí ekonomicky aktivního života (EAŽ) se rozpracovává na VŠMIEP již delší dobu. Je to součást dlouhodobého výzkumného zájmu o problematiku inovací v nejširších souvislostech, počínaje účastí na mezinárodním výzkumu Příprava odborníků pro inovační podnikání (viz Dvořák, 2006) a sérií publikací Management inovací v teorii, praxi a ve výuce. Poslední výsledky byly prezentovány na symposiu Role inovací při prodlužování ekonomicky aktivního života obyvatel v r. 2009, na mezinárodních teoretických konferencích v r. 2010 (na téma Úloha inovací v hospodářském cyklu) a v r. 2011 (na téma Úloha inovací v prodlužování ekonomicky aktivního života).

Prodlužování ekonomicky aktivního života chápeme jednak jako důležitou podmínku smysluplného prodlužování života lidí, jednak jako nový pojmový koncept pro řešení aktuálních problémů sociálního zabezpečení občanů ve stáří. Lidský život se nyní nesporně výrazně prodlužuje a stává se postupně velkým aktuálním společenským problémem, jehož řešením se zabývá řada společenských i přírodních věd. V této souvislosti probíhá řada podstatných technických a společenských změn, které vždy provázejí významné inovace.

Cílem uplatnění nových pohledů na tuto problematiku je také vytvořit nové impulsy pro podstatné inovace v přípravě na dlouhodobý ekonomicky aktivní život.

Převažující část ekonomické vědy si zatím takovýto úkol neklade. Vadí nám oprávněná kritika ekonomie jako vědy „*podobné astrologii*“, v níž matematické formule jsou přesné, ale k lidským záměrům nemají žádný vztah (Bělohradský). Ve stínu oficiální vědy je však možné zpracovávat prakticky užitečné „*teorie středního (omezeného) dosahu*“⁹⁷, zvláště pak interdisciplinární, které mají jasný cíl: teoretickými prostředky napomáhat vzniku nejrůznějších konkrétních inovací, v tomto případě zlepšujících přípravu na dlouhodobý EAŽ občanů. Dá se předpokládat, že takovéto „*teorie středního (omezeného) dosahu*“ se za čas mohou stát podkladem i pro zefektivnění „*oficiální vědy*“.⁹⁸

Aktuální význam řešené problematiky je podtržen i tím, že rok 2012 byl v EU vyhlášen Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (viz Evropský rok 2012). Mezi jeho konkrétní cíle např. patří: „*nabídnout rámec pro závazky a konkrétní opatření, které umožní Unii, členským státům a zainteresovaným subjektům na všech úrovních, při výrazném zapojení občanské společnosti, sociálních partnerů a podniků a se zvláštním důrazem na podporu informačních strategií, aby prostřednictvím konkrétních činností vypracovaly inovativní*

97) Takovéto teorie doporučoval např. R. K. Merton již od roku 1949, když ještě nenastala doba pro „velké teorie“. Např. uváděl, že sociologie má „velké množství teoretických přístupů – odlišných paradigmat a teorií středního dosahu - , nikoli jednu jedinou aktuální či záhy dosažitelnou komplexní a všeobecnou teorii“ (2007, s. 94). Mj. také varoval před nebezpečím, že „vytvoříme obdobu velkých filozofických systémů minulosti se vši jejich sugestivností, se vši jejich architektonickou nádherou a vši jejich vědeckou jalovostí“ (dtto, s. 97).

98) Často citovaný T. S. Kuhn (1970) o paradigmatu hovoří takto: „*Paradigma je to, co členové vědecké komunity sdílejí, a naopak, vědecká komunita je tvořena lidmi, kteří určité paradigma sdílejí.*“ (s. 176).

řešení, politiky a dlouhodobé strategie, včetně komplexních strategií řízení zohledňujících věkovou strukturu v oblasti zaměstnanosti a práce, a sledovaly konkrétní cíle týkající se aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity".⁹⁹ Napomáhat uvedeným „inovativním řešením“ je právě hlavním konkrétním cílem této stati.

V této stati navazujeme na rozpracovávané pojetí ekonomicky aktivního života a zdůrazňujeme důležitost a strukturu jeho přípravné fáze. V 1. části považujeme za nutné objasnit význam této přípravné fáze pro průběh celého EAŽ člověka. Ve 2. části konfrontujeme toto pojetí s jinými teoriemi i s výsledky jiných společenskovedních disciplin. Konečně ve 3. části formulujeme různé možnosti strukturování přípravné fáze, které umožňují získávat užitečné poznatky pro praktické inovační využití.

1. Význam přípravné fáze ekonomicky aktivního života

Ve stati pro vědeckou konferenci (Beck, Hlavatý 2011) jsme pracovníě časově vymezili přípravnou fázi ekonomicky aktivního života na období 10 až 30 let věku. Oproti nejčastějšímu (právníckému a statistickému) pojetí ekonomicky aktivního života jenom jako „pracovní síly“ se zde rozšiřuje ekonomicky aktivní život (EAŽ) i před 15. rok života. Je to celkově doba pro poznání a vyzkoušení různých ekonomických aktivit, vč. práce v domácnosti, přiměřené fyzické práce, doba investic do vzdělání a výcviku, doba poučeného výběru povolání, doba přípravy na intenzivní EAŽ, kdy už nebude možné příliš experimentovat.

Uvedené rozmezí let chápeme jako přibližné a pohyblivé. U každého konkrétního člověka v důsledku individuálních schopností a okolností (rodinných, politických, tržních, technologických, zdravotních atd.) jistě dochází i ke značným časovým posunům. Důležité je spíše pochopení výše uvedené podstaty tohoto úseku EAŽ.

Přípravný EAŽ není žádným extrémním požadavkem na zavedení dětské práce, ani na prodlužování doby vzdělávání mladých lidí. V našem pojetí ekonomicky aktivní život začíná nejprve zapojením dětí do práce v domácnosti a přiměřeným podílem na ekonomických aktivitách rodičů, popř. i prarodičů. Zde se vytváří první povědomí o významu ekonomických aktivit pro vlastní hodnotný život občana. Zde se přirozenou cestou získávají dílčí poznatky o nejrůznějších ekonomických aktivitách v rodině, v obci, v regionu a postupně i v širší společnosti, které umožňují poučeněji si vybrat další životní dráhu. Přiměřené fyzické aktivity v tomto období mají mj. také zásadní význam pro dlouhodobý dobrý zdravotní stav člověka.

V tomto přípravném období mladý člověk v současné době může prakticky neomezeně zdokonalovat své pracovní dovednosti, protože zpravidla ještě nemá starosti o svou vlastní novou rodinu, o její hmotné zabezpečení a další rozvoj. Jakmile nastoupí další, intenzivní

⁹⁹) Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. <http://www.mpsv.cz/cs/11696>.

fáze EAŽ, na velké rozmýšlení a pracovní experimentování již není dostatek času ani klidu. Bude se od něj požadovat jak velká spotřeba, tak velký pracovní výkon (prakticky i teoreticky). Nastoupí doba velkého výdělku nutného pro založení rodiny, opatření bytu, auta a vybavení rodiny potřebným zařízením, pro výchovu a vzdělání dětí, doba intenzivního duševního a fyzického výkonu, popř. několika pracovních úvazků atd.

Jsme přesvědčeni, že přípravu na dlouhodobý ekonomicky aktivní život nelze začínat až řešením problematiky 50+, rekvalifikací nezaměstnaných nebo univerzitami třetího věku a dalšími nyní frekventovanými opatřeními. To jsou nesporně nyní aktuální problematiky, v teorii i praxi, nicméně jsou to řešení ad hoc (záplatovací). Zásadní opatření se musí týkat již mladých lidí, kteří se na dlouhodobý EAŽ mohou daleko lépe připravit. Ostatně požadavek investovat úsilí do mladých lidí má i daleko širší a významnější podporu. Např. T. Capra (2002, s. 441) tvrdí: „*S úbytkem přírodních zdrojů se stává stále jasnějším, že bychom měli více investovat do lidí – jediného zdroje, jehož máme dostatek.*“

V převažující ekonomické produkci se chápe EAŽ v mnohem užším významu, např. takto: „*Za ekonomicky aktivní obyvatelstvo jsou považováni lidé, kteří buď pracují, nebo jsou nezaměstnaní, ale práci si hledají nebo čekají, kdy se budou moci zařadit do pracovního procesu. Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo jsou všichni lidé, kteří nejsou zaměstnaní a ani si práci aktivně nehledají. Do této skupiny patří studenti, důchodci, ženy v domácnosti, invalidi atd.*“ (Úloha inovací 2011, s. 106). Zde se EAŽ ztotožňuje jen s makroekonomicky chápanou „práci“ v zaměstnání, v nájmu atd., stejná činnost prováděná v domácnosti, při sousedské výpomoci, v zájmové činnosti pak není ekonomickou aktivitou.

Částečně se k našemu pojetí přibližuje pojem „ *kreativní ekonomika*“, což je ekonomika využívající inovace jako nové poznatky, nové způsoby, metody a techniky v psychologii, sociologii, biologii, medicíně, v systému zdravotní péče atd., které umožňují pracovat do pokročilého věku. Zde se pak vychází „*z předpokladu, že starší lidé chtějí pracovat a hledají adekvátně svému věku zaměstnání*“ (Podrobněji viz S. Vojtovič, 2011, s. 28 ad.). V našem pojetí je právě problematika „*chtít pracovat*“ také součástí nového inovativního řešení, a to především v přípravné fázi EAŽ, kde si člověk vytváří hlavní životní návyky.

Otázkou je, jak se liší celý EAŽ jednoho jedince (potýkal se a bude se potýkat s životem v různých obdobích) od EAŽ aktuální struktury obyvatelstva (připravené několika minulými ekonomickými obdobími a nahlížející nyní znepokojeně do následujících období). Mladý člověk nemá samozřejmě zkušenost několika fází EAŽ. T. Capra (2002, s. 211) nahlíží, „*že mnoho současných sociálních a ekonomických problémů má své kořeny v nelehké adaptaci jedinců a institucí na proměnlivé nároky naší doby.*“

Jsme si ovšem vědomi známého nebezpečí sociálního inženýrství, které otázku, jak připravovat mladého člověka na život v dalších 50 letech, chápe zjednodušeně a s přehnaným sebevědomím. Současně je však jasné, že není nijak účelné zkoumat aktuální nesoulady v přípravě lidí na řešení jejich současných situací (nastala by situace pověstných generálů, připravujících se na minulou válku).

Z minulých zkušeností vyplývá, že nevíme, jaký život v budoucnu bude, spíše víme, jaký život určitě nebude. Proto má především význam příprava, která bere zásadní ohled na nastupující rizika. K riziku mají ovšem lidé, jak známo, různé přístupy (od hazardu po oblomovštinu). Již dlouho se však ví: „*Každý člověk je architektem své vlastní budoucnosti*“. Sallustius Crispus, římský historik (a krátkodobý zklamaný politik), 86-34 př. n. l. Problémem vždy bylo a je, jak to vezme v úvahu právě mladý člověk?

V žádoucím kompetenčním profilu na konci přípravného EAŽ hrají proto významnou roli soft-skills (obecné dovednosti), které zajišťují schopnost adaptace jedince do měnících se podmínek života. Při jejich formování zkoumá např. sociologie především vliv rodiny, školy, masových sdělovacích prostředků, církví, neziskových organizací (viz podrobněji J. Keller 1997). Pro vlastní učení má význam hlavně vlastní praxe mladého člověka: skutečné zapojení do ekonomických činností rodiny, regionu, školy, dětských a sportovních organizací aj.

Vzniká také otázka, kdo má komplexní gesci za efektivní výsledky přípravy mladých lidí na EAŽ? Koho to vůbec zajímá? Neslouží to ani vojenskému, ani komerčnímu výzkumu.¹⁰⁰ Pro úplnost pohledu je však nutné také zaznamenat, že již existují některé státní programy, dotýkající se této oblasti. Takovým programem je např. Národní program přípravy na stárnutí na období 2008-2012 (připravený na MPSV) s podtitulem Kvalita života ve stáří, který je ovšem jednoznačně zaměřen na řešení aktuálních problémů současných seniorů, nikoliv na efektivní přípravu juniorů na budoucí situace. Jsou samozřejmě i další programy, jako jsou např. programy strategie celoživotního vzdělávání, informační gramotnosti aj.

Na výše uvedené otázky odpovídají dílčím způsobem prakticky všechny společenské vědy, viz část 2. S ohledem na velký interdisciplinární rozsah dané problematiky v dalším výkladu jsme nuceni odkazovat převážně jen na souhrnné odborné podklady.

V každém případě preferujeme normativní přístup ke zkoumaným jevům. Přestože zmíněná problematika existuje všude ve světě, praktická inovační řešení cíleně orientujeme na situaci v ČR. Je to především proto, že v jednotlivých světových i evropských regionech se tato problematika v konkrétních projevech podstatně odlišuje. Dále jsme pak přesvědčeni, že máme přednostně rozvíjet ekonomické poznání účelně pomáhající ekonomickým subjektům v ČR. Bylo by naivní očekávat, že to bude v současné situaci dělat někdo jiný.

100) R. Sheldrake (2005, s. 153 ad.) uvádí, že dnes většina vědců pracuje ve službách vojenských a komerčních zájmů, a proto také obvykle pracují jen v kontextu zavedených paradigmat či modelů reality.

2. Odras přípravné fáze EAŽ v teoretické literatuře

2.1. V ekonomické literatuře jsme nenašli pokusy řešit úkoly přípravné fáze EAŽ komplexně.

Pokud máme na mysli životní dráhu jedince v jejím přípravném období, má nesporný význam ekonomika domácnosti, jako ekonomika jednoho ze tří nejvýznamnějších druhů ekonomických subjektů (vedle podniků a států). Ekonomie jako věda se však k tomuto subjektu chová velmi macešsky.

Např. N. G. Mankiw kapitolu „*Deset principů ekonomie*“ moderní učebnice ekonomie začíná nadějně takto:

Slovo ekonomika pochází z řeckého slova označujícího „*toho, kdo spravuje domácnost*“. Na první pohled se původ tohoto slova může zdát podivný. Ve skutečnosti však mají domácnosti a ekonomiky mnoho společného.

Každá domácnost čelí nutnosti činit mnohá rozhodnutí. Musí se rozhodovat, kdo má co v domácnosti na starosti a jak kdo bude za tyto úkoly odměňován: Kdo bude vařit večeři? Kdo bude prát prádlo? Kdo po večeři dostane zbylý dezert? Kdo bude mít poslední slovo při rozhodování, který televizní program se bude sledovat? Zkrátka, daná domácnost musí alokovat vzácné zdroje mezi své členy, přičemž bere na vědomí schopnosti, výkon a přání každého jednotlivého člena domácnosti.¹⁰¹

A pak následuje výklad, jak společnost musí dělat totéž a jak je třeba vzácné zdroje společnosti obhospodařovat.

Zajímavé je však to, že o tom, jak má obhospodařovat své vzácné zdroje domácnost se již nehovoří, dokonce se spíše má za to, že domácnosti hospodaří vždy dobře a že by se společnost měla od domácnosti učit. Opravdu hospodaří domácnosti dobře? A opravdu vždy myslí na celou životní dráhu svých členů? A ví, jak to efektivně udělat?

Právě v tomto ohledu se snad dá hovořit i o požadavku rozšířit (změnit) paradigma ekonomie. Inspirací může být např. obdobný požadavek nositele Nobelovy ceny A. K. Sena na Světovém civilizačním fóru v Tokiu (2005), zaměřeném na světovou spolupráci mladých lidí. Uvedl zde, že má smysl v tomto ohledu hovořit o novém paradigmatu umožňujícím, aby se setkávali mladí lidé přímo, bez zprostředkování pomocí civilizací, náboženství, států atd., a určitě se spolu domluví, uznají „*bohatost lidství s našimi mnohými rozdílnostmi*“. Pak nemůže dojít ke střetu civilizací.¹⁰²

101) Mankiw Mankiw, N. G.: *Zásady ekonomie*. Grada, Praha 1999, str..

102) A. K. Sen vysvětluje také ve svých přednáškách na univerzitě v Berkeley (2002, s. 40), že jednotlivce lze samozřejmě uvažovat s ohledem na blahobyt, avšak můžeme ho vidět také „*jako agenta (agens) a sledovat a respektovat jeho schopnost formulovat cíle, závazky, hodnoty atd.*“ Kritizuje také ekonomické teorie, že „*velmi úzce pohlízejí na*

Vědecký přístup, který v tomto výzkumu preferujeme, není standardní, směřuje však ke konkrétním závěrům v praxi, ke konkrétním inovacím. V mnoha směrech používáme induktivní metody, redefinujeme některé pojmy a aktuální problémy. O to se v současné době snaží řada dalších autorů, hovoří se o nutné změně paradigmatu ekonomie, hledají se její „antropologická“ východiska (viz např. Sedláček, 2009). Celkově naše metody využívají přístupy obecné teorie systémů, teorie řešení problémů, teorie rozhodování a dalších teorií, umožňujících aplikace na konkrétní společenské projekty.

Obdobně L. Tondl (1994, s. 157 ad.), když analyzuje „stimulující funkci“ vědy, všímá si také konstruktivní složky jejích iniciativ a chápe to tak, „že tyto iniciativy mohou být zdrojem inovací, a to jak inovací uvnitř vědy samotné, tak také inovací mimo sféru vlastních kognitivních činností ve výzkumu a vývoji.“¹⁰³

F. Capra dokonce soudí, že hluboce zakořeněné karteziánské paradigma ekonomického myšlení nastoluje otázku, „zda přežije sama ekonomie jako sociální věda.“ (Capra, s. 255). Dále navrhuje i metodu, jak se tomu vyhnout: „Použití systémových pojmů pro popis ekonomických procesů a činností je naléhavě důležité, neboť prakticky všechny naše současné ekonomické problémy jsou systémové a nelze jim už porozumět v rámci karteziánské vědy.“ (Dtto, s. 429)¹⁰⁴

Celá výše uvedená nová koncepce se opírá o dvě hypotézy, které je možné v dalším výzkumu potvrdit, vyvrátit nebo nejspíše stanovit jejich pravděpodobnou validitu. Nejde to však udělat jen metodologickými prostředky ekonomie.

Předně je to hypotéza o zásadním významu ekonomicky aktivní stránky života v celém průběhu života člověka. Tato hypotéza vychází především z výsledků sociologických a psychologických výzkumů, které zdaleka nejsou ukončeny.¹⁰⁵

Za druhé je to hypotéza o zásadním významu výchovy v přípravné fázi ekonomicky aktivního života pro celý další EAŽ člověka. Tuto hypotézu je možné obdobně prověřovat pedagogickými a psychologickými výzkumy, avšak je možné ji ověřovat i meto-

lidské bytosti“ (dtto, s. 19). (Místo „agent“ - hybná síla používá dále též výraz „činitel- doer). V závěru své práce nabádá „k odklonu od standardních behaviorálních předpokladů ekonomické teorie“. Pak oprávněně dodává: „Netvrdím však, že by některý z těchto pokusů byl snadný.“ (Dtto, s. 73, 74).

103) L. Tondl současně velmi odpovědně formuluje „jistá podmiňující omezení“ (dtto, s. 159). Je to především důkladná znalost vlastní problémové sféry, posilování aktivní občanské společnosti (oproti „diktatuře moudrých“), dostatečně efektivní formy komunikace, vždy komplexní pohled na zjištěnou problémovou situaci (systémové pojetí). Tato omezení se snažíme brát v úvahu.

104) H. Hendersonová hovoří rovnou o bankrotu konvenční ekonomie a soudí: „Většina učebnic ekonomie však nadále vnímá lidské bytosti jako pokusné králiky v počítačových modelech módních sociálních simulátorů nebo jako atomy tradiční newtonovské fyziky.“ (2001, s. 29).

105) E. F. Schumacher (2000) v knize s podtitulem „Ekonomie, která by počítala i s člověkem“ v kapitole o buddhistické ekonomii hovoří o hlavní funkci práce z buddhistického pohledu: „Dává člověku možnost využívat a rozvíjet své schopnosti, umožňuje mu překonat svou vlastní sebestřednost prostřednictvím spolupráce s druhými na společném úkolu a dává vznik zboží a službám, které jsou třeba pro důstojnou existenci.“ (s. 54). Dále cituje indického filozofa a ekonoma J. C. Kammarappu, že práce je „ve stejném vztahu k našim vyšším schopnostem, jako je potrava k našemu fyzickému tělu.“ (s. 55). Na rozdíl od tohoto přístupu pak hodnotí: „Moderní ekonomika je poháněna šílencem chamtivosti a popouští uzdu orgánům závidivosti ...“ (s.33). „...ideálem zaměstnavatele je produkce bez zaměstnanců a ideálem zaměstnance je příjem bez práce.“ (s. 54).

dami manažerské teorie, např. zkoumáním životních drah manažerů, studiem výsledků kvalifikačních kursů, analýzou subjektivních příčin nezaměstnanosti na Úřadech práce, analýzou zkušeností personálních agentur atd. Avšak v tomto případě je možné použít i metodu řízeného experimentu. Na ověřování této hypotézy se může dobře podílet vysokoškolský výzkum, vč. studentů.¹⁰⁶

Pokud jde o samotné pojetí EAŽ, je to autorská definice (nikoliv hypotéza), záměrně formulovaná odlišně od převažujícího paradigmatu. Jsou v ní záměrně potlačena hlediska makroekonomie i mikroekonomie a je zvýrazněno hledisko ekonomie jednotlivce (popř. jeho rodiny). Tuto pracovní definici jsme zavedli v roce 2009: „*Pracovně můžeme za ekonomicky aktivní život považovat tu část života člověka, kdy sám zvyšuje (nebo alespoň ekonomicky obhospodařuje) svá aktiva (popř. aktiva své domácnosti). Rozumíme tím základní i oběžné fondy, v naturální i peněžní podobě.*“ (Beck 2009, s.13). „*Část života*“ je zde chápána časově i strukturálně (každý člověk je v průběhu svého života i jinak aktivní, než ekonomicky).

2.2. Obdobnou problematiku se zabývá řada dalších společenskovedních oborů. Příznačné však je, že se také zabývají z valné většiny jen posledními etapami dlouhodobého ekonomicky aktivního života. Jakoby se zapomínalo, že dlouhodobý EAŽ člověka musí mít i dobrý a včasný start.¹⁰⁷

Z různých důvodů pak používají různé vědní obory také odlišná věková členění. Z psychologického hlediska životní dráhu člověka shrnují např. M. Mayerová a J. Růžička (2001) na období dětství, dospívání a rané dospělosti, dospělosti, životní zralosti a stáří. S naší přípravnou fází EAŽ se částečně překrývají období dětství – stadium růstu – do 14 let, období dospívání a rané dospělosti – stadium orientační – od 15 do 24 let, období dospělosti – stadium ustalovací – od 24 do 44 let. Pro každé toto období je z psychologického hlediska charakteristická jakási vůdčí orientace v jednání (dtto, s. 34). Domníváme se však, že přes postupující změny v psychologické orientaci jednání můžeme přípravnou fázi EAŽ uvažovat již od 10. roku života (tj. ještě v dětství), zahrnout do ní celé období dospívání a rané dospělosti, a z období dospělosti (tj. po 24. roce života) ještě v ní ponechat několik let, kdy by měl mladý člověk vyzkoušet různá zaměstnání a doplnit si specializaci.

Důležité jsou také psychologicky formulované oblasti životních cílů (dtto, s. 14):

- a) Studijní a vzdělávací
- b) Pracovní a profesní
- c) Partnerské

106) Praktický myslitel s východní i západní zkušeností T. Okamura např. píše: „*Chceme-li, aby naše děti byly šťastné, naučme je pracovat.*“ O něco výše kriticky hodnotí českou situaci: „*Dnes k tomu děti nevedou rodiče, ani škola, ani společnost.*“ (2011, s. 63).

107) Sociologové hovoří v jiném smyslu např. o lepším startu do života pro děti ze střední třídy.

- d) Sociální (kontakty, zapojení do širšího společenského a politického dění)
- e) Zaměřené na naplňování volného času
- f) Užití (získat bohatství nebo moc, žít v pohodlí a přepychu).

Naše pojetí EAŽ se protíná částečně s cíli ad a), b), f), nicméně preferuje jeden cíl: být dlouhodobě ekonomicky aktivní, jako součást trvalé životní spokojenosti.

Vztahem ekonomických a demografických fází života se zabývá podrobně demografie. Za biologické (lékařské) etapy života člověka se obvykle považují dětství, dospělost a stáří. Z hlediska poměru k ekonomické aktivitě se rozlišují etapy předproduktivní, produktivní a poproduktivní. Spojujícím ukazatelem charakterizujícím vztah ekonomiky a populace je pak ekonomická aktivita. Ta je ovšem chápána úzce, zpravidla jen jako podíl osob účastnících se výrobního procesu (zdroj pracovní síly) a produkcijících statky, které potom spotřebovává celá společnost.

Důležitým obecným předpokladem našeho přístupu je pojetí sociální odpovědnosti jednotlivce. Význam této problematiky již navazuje na práce J. Rifkina (1995), který se zaměřil na současné podstatné změny v charakteru práce. V předmluvě k tomuto vydání (s. XXIII) dochází autor k názoru, že řešení bude vyžadovat „*jak nové promyšlení skutečné povahy práce, tak prozkoumání alternativních cest lidských bytostí při definování jejich role a přínosu společnosti v nastupujícím století.*“ Tento obrovský úkol se samozřejmě zkoumá v různých vědních oborech a jeho řešení ještě není zdaleka uspokojivé. Pro pracujícího (ještě naléhavěji pro nepracujícího) jedince z toho plyne, že musí nyní sám usilovat o své uplatnění v nejistém světě a k tomu mu nejvíce může prospět jeho vlastní sociální odpovědnost. Tento závěr se v rámci sociální odpovědnosti plně týká i odpovědnosti za svou životní dráhu a dlouhodobost svého ekonomicky aktivního života.

Pokud se takové východisko nenajde, bude i nadále pokračovat „... *modus vivendi konzumní společnosti...: Člověk celý den pracuje v práci, kterou nesnáší, aby si mohl koupit věci, které nepotřebuje*“ (Sedláček, s. 238). Aby se člověk vymanil z této situace, musí na jedné straně uvažovat o rozumnosti své práce a na druhé straně o rozumnosti své spotřeby. Obojí významně souvisí s předchozí výchovou.

Na předchozí závěry o neuspokojivém stavu individuální sociální odpovědnosti navrhuje zdůraznění významu změn ve výchově.

Zákon o rodině stanoví, že rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče. A dále, že dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat.

Z výzkumů (např. Hlavatý 2010) však jednoznačně vyplývají především chybějící složky výchovy zaměřené na výchovu osobní sociální odpovědnosti za svůj další život a své

uplatnění, na ekonomiku vlastní domácnosti (a to nikoliv jen na šetření, nýbrž především na užívání ekonomického a sociálního kapitálu domácnosti), na výchovu potřebné osobní nezdolnosti při překonávání nových překážek (Hroník, 2009).¹⁰⁸ Pokud jde o zjevně chybějící výchovu k inovacím ve své práci i ve svém osobním životě je nutné upozornit, že i zde proces výchovy začíná od jednoduchého. Výchova k sociální zodpovědnosti za svůj život je důležitou součástí přípravné fáze EAŽ. Jestliže v této fázi pracovník nezíská dostatečné adaptační schopnosti, může se snadno dostat do skupiny ohrožených, obtížně zaměstnatelných pracovníků. Tento nedostatek je zřejmý zejména u dlouhodobě nezaměstnaných.¹⁰⁹

2.3. Velice blízké našemu přístupu jsou sociologické pohledy podle J. Kellera (2009). Především vycházíme ze stejného pojetí „společnosti“. Jak uvádí J. Keller (dtto, s.11):

„... máme vždy na mysli souhrn individuí jednajících s ohledem na jednání druhých, a to v určitém historickém, prostorovém, kulturním a sociálním kontextu, jehož parametry mohou svým jednáním ovlivňovat jen částečně. Termín „společnost“ je jen fiktivní zkratkou pro vyjádření těchto skutečností.“ Inspirativní je právě toto chápání individua jako definičního prvku společnosti (nikoliv naopak). Nám jde také o přípravu individua na jeho dlouhodobý EAŽ.

V sociologii se častěji používá pojem životní dráha a rozumí se pod ní např. skladba čtyř základních komponent: biopsychická konstituce, rodinný cyklus, profesní dráha, volnočasové aktivity (Nový 1989, s. 6). Profesní dráha se pak člení v letech takto: 6-20 přípravné období; 21-25 první zaměstnání; 26-40 druhá volba povolání; 41-55 profesní stabilizace, zhodnocení zkušeností, výkonová exaltace; 56-65 přechod do důchodu, práce v důchodu; 66-74 profesní prázdnota (dtto, s. 21). V tomto konkrétním případě je možné akceptovat počáteční přípravná období, avšak intenzivní fáze EAŽ již určitě začíná dříve (ve 30 letech) a hlavně nemůžeme akceptovat jakkoliv chápanou „profesní prázdnotu“ v pozdějším věku.

Obdobně J. Alan (1989) členil etapy života na dětství (do 15 let), mládí (do ukončení střední nebo vysoké školy), dospělost (v podstatě do důchodu, tehdy cca 60 let) a stáří; v mládí pak si všímá různých vzdělanostních drah a v dospělosti různých profesních drah.

Z křivky intenzity ekonomické aktivity (dtto, s. 249) pak vyplývá nejintenzivnější ekonomická aktivita (zde vlastně zaměstnanost) od 25 do 59 let. Můžeme si také povšimnout, jak se od té doby u nás situace podstatně změnila.

108) „Nezdolnost má tři základní složky:

- Osobní kontrola zevních událostí (srozumitelnost).
- Přiřazení smyslu a víra, že je to k něčemu dobré (smysluplnost).
- Události jako příležitosti a výzvy (zvládnutelnost).“ (s. 84)

109) Při výzkumu aktivit při hledání zaměstnání tvoří aktivita „začal bych podnikat“ méně než 1% odpovědí. A odpovědi „nevím“ nebo vůbec na otázku neodpovědělo v Mostu 62,9 %, v Chomutově 61,6 %; ve srovnávaných okresech Tábor 81,7 % a Písek 70,4 %. (Zich 2010, část 2.4).

Přístup mládeže k ekonomickým hodnotám byl také zkoumán v sociologických výzkumech. Např. výzkum podporovaný granty MŠMT ČR a MK ČR (Sak, Saková, 2004) zjistil, že v žebříčku hodnot 15 – 30letých jsou hodnoty, jako je zajímavá práce, rozvoj vlastní osobnosti, plat, dobré příjmy, úspěšnost v zaměstnání, zhruba v polovině žebříčku hodnot (nahore jsou hodnoty: zdraví, láska, mír; naopak majetek je až dole) (dtto, s.10). Za vhodné dovednosti pro trh práce jsou považovány: počítačová gramotnost, znalosti dvou jazyků, zkušenosti a dovednosti z podnikání, řídičský průkaz, účetní znalosti, živnostenský list (dtto, s. 180).

Zásadní koncepční význam může mít zkoumání obdobné problematiky v antropologii (viz např. Sociální a kulturní antropologie, 2000), především v ekonomické antropologii. Důležitý je mj. poznatek: „*Instituce a vzory chování, které by v industriální společnosti byly považovány za čistě ekonomické kategorie, musí být proto v tradičních společnostech posuzovány v kontextu příbuzenství, náboženství, politiky, obyčejů, zvyků a ceremonií*“ (dtto, s. 37). Z antropologického hlediska je současná „*honba za majetkem*“ také jenom zvyk.

Antropologie se dále zabývá vztahy mezi metodami výchovy a typy dospělých osobností a mezi institucemi a strukturou hodnot dané kultury. Základní osobnostní struktura je pak výsledkem společných zkušeností z dětství (dtto, s. 58). Pod enkulturací se pak rozumí všechny projevy naučeného chování, získávání znalostí a dovedností, díky kterým člověk nabývá kompetence v kultuře své společnosti (dtto, s. 115). Právě tato „*enkulturace*“ probíhá nejintenzivněji v přípravné fázi ekonomicky aktivního života.

3. Struktura přípravné fáze ekonomicky aktivního života

Poznatky o podrobnější struktuře přípravné fáze nám slouží především ke strukturování nadějných oblastí inovací, což je konkrétní cíl této stati. Znovu můžeme shrnout, že hledáme inovace, které usnadní mladému člověku v přípravné fázi EAŽ co nejlépe splnit následující vzájemně závislé úkoly:

- naučit se pracovat, přirozeně ekonomicky aktivně žít;
- poznat co nejvíce a co nejkonkrétněji mnoho pracovních příležitostí a správně si vybrat svou intenzivní životní dráhu;
- připravit se fyzicky i psychicky na intenzivní fázi svého EAŽ, upevnit svou odolnost vůči měnícím se podmínkám (schopnost adaptace).

3.1. Z hlediska udržení rovnováhy života člověka, jak se jednotlivými stránkami života zabývají společenské a další vědy, jsou vedle námi zkoumaných ekonomických aktivit důležité fyziologické a zdravotní stránky života mladého člověka, sociologické aspekty (život v rodině, v kolektivu, v regionu, ve společenském systému atd.), pedagogické poznatky. Význam má i zkoumání struktury kulturních a volnočasových aktivit. Časově

strukturované jsou i příslušné výdaje ze státního rozpočtu.

Z toho vyplývá, že přípravnou fází EAŽ je možné strukturovat mnoha způsoby.

Především je možné ji strukturovat časově (a pedagogicky), např. nejčastěji na období základní školní docházky, období středního vzdělávání, období vysokoškolského vzdělávání (s alternativou prvního zaměstnání) a období získávání pracovních zkušeností a specializace (léta tovaryšská).

K získání hromadných informací je důležité statistické členění této fáze EAŽ. Podle Statistické ročenky (2011) se obyvatelstvo člení jednoduše do skupin po pěti letech; naší problematiky se tedy týkají skupiny 10-14, 15-19, 20-25, 26-29. V odpovídajících skupinách bylo v r. 2011 458 865; 615 991; 700 740; 758 921 mladých občanů. Zde je mj. jasně vidět, silně klesající počet dětí v nižším věku.

Pokud jde o statistiku „Vzdělávání“ není věkové třídění tak jednoznačné, zahrnuje věk 11(10)-14(15) jako druhý stupeň základního vzdělávání, 15-18(20) jako střední vzdělávání a věk 19-24 jako vysokoškolské vzdělávání.

Z hlediska právní odpovědnosti je důležité členění, především uplatňované v zákonech, vládních nařízeních a vyhláškách pracovně-právních, školských a občansko-právních; význam má i rodinné a obchodní právo.

Důležitým právním mezníkem je plnoletost (18 let). Na osoby mladší osmnácti let, včetně učňů, studentů na odborné praxi a brigádníků příležitostně pracujících při studiu, se vztahují přísnější předpisy, které obsahují omezení jejich vystavení nebezpečím na pracovišti a zkrácení pracovní doby. Mladí lidé mají také nárok na delší přestávky než ostatní pracovníci a obvykle nesmějí pracovat na nočních směnách. Školou povinné děti starší 13 let v některých členských státech EU mohou již pracovat, avšak platí pro ně přísná omezení pracovní doby, noční práce, druhu práce a povinných přestávek v závislosti na věku. Přitom tyto děti mohou vykonávat pouze „lehkou“ práci, a to i po dosažení minimálního věku pro vstup do zaměstnání platného v daném státě. Rodiče nebo zákonní zástupci školou povinných dětí musejí být dále informováni o rizicích a přijatých kontrolních opatřeních, týkajících se bezpečnosti jejich dětí, a to ještě před jejich nástupem do práce.

Věk 18 let stačí i pro získání živnostenského listu a pro založení obchodní společnosti.

Významným časovým předělem pro mladé lidi je také povinná školní docházka. Školní docházka je povinná po dobu devíti školních roků, nejvýše však do konce školního roku, v němž žák dosáhne sedmnáctého roku věku. Zpravidla je to tedy věk 15 let. (V tomto věku také začíná i omezená trestní odpovědnost dětí.)

Inspirativně pro závěry této stati jsou v zákonu formulovány i cíle základního vzdělávání. Již toto vzdělávání má vést „*k tomu, aby si žáci osvojili potřebné strategie učení a na jejich základě byli motivováni k celoživotnímu učení, aby se učili tvořivě myslet a řešit přiměřené problémy, účinně komunikovat a spolupracovat, chránit své fyzické i duševní zdraví, vytvořené hodnoty a životní prostředí, být ohleduplní a tolerantní k jiným lidem, k odlišným kulturním a duchovním hodnotám, poznávat své schopnosti a reálné možnosti a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o své další životní dráze a svém profesním uplatnění.*“

Základní vzdělávání v základní škole má 9 ročníků a člení se na první stupeň a druhý stupeň. První stupeň je tvořen prvním až pátým ročníkem a druhý stupeň šestým až devátým ročníkem.

Střední vzdělávání pak „*rozvíjí vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty získané v základním vzdělávání důležité pro osobní rozvoj jedince. Poskytuje žákům obsahově širší všeobecné vzdělání nebo odborné vzdělání spojené se všeobecným vzděláním a upevňuje jejich hodnotovou orientaci. Střední vzdělávání dále vytváří předpoklady pro plnoprávní osobní a občanský život, samostatné získávání informací a celoživotní učení, pokračování v navazujícím vzdělávání a přípravu pro výkon povolání nebo pracovní činnosti.*“

Další podněty pro závěry této stati dává Zákon o rodině. Především se zde stanoví vzájemná odpovědnost rodičů a dětí. Podle tohoto zákona: „Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností

- g) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- h) při zastupování nezletilého dítěte,
- i) při správě jeho jmění.“

Při výkonu svých práv a povinností jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Na druhé straně platí: „*Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje*¹¹⁰.“

Stanoví se zde také přiměřená povinnost dítěte: „*Dítě, které žije ve společné domácnosti s rodiči, je povinno podle svých schopností jim pomáhat. Je dále povinno přispívat i na úhradu společných potřeb rodiny, pokud má vlastní příjem, popřípadě majetek, kterého lze použít pro společné potřeby*

110) Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině v platném znění.

*rodiny*¹¹¹.“ Je nutné zde připomenout, že u nás obecně neexistuje pracovní povinnost. Dětská práce je dále i podle mezinárodních úmluv zakázána. Proto v zákonu o rodině je zapsána alespoň tato povinnost dětí „*podle svých schopností*“ svým rodičům v domácnosti pomáhat.

Kontroverzně k cílům této stati je ovšem formulována vyživovací povinnost rodičů k dětem. Vyživovací povinnost rodičů ke studujícím dětem trvá podle zákona o rodině „*do té doby, pokud děti nejsou samy schopny se žít*.“ Současně se zde stanoví: „*Výživné nelze přiznat, jestliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy*.“ To se v zákoně objasňuje jen v §35:

„*Dítě je povinno své rodiče ctít a respektovat*.“ V trestním zákoníku je pak věk odpovědnosti dítěte stanoven na dovršení patnáctého roku věku. Doba, po kterou nejsou děti schopny se samy žít, pokud se soustavně připravují na budoucí zaměstnání, není v zákoně o rodině věkově omezena. Obecně se však používá jako hranice doba pro přiznání daňového zvýhodnění na vyživované dítě při výpočtu daně z příjmu (dovršení 26 let), obdobná hranice je u povinnosti platit zdravotní a sociální pojištění.

Konkrétní domluva o příspěvku rodičů a příspěvku dětí v rámci „*dobrých mravů*“ v domácnosti je tedy věcí rodiny. Jestliže jedna ze stran není spokojená, musí na její žádost rozhodnout soud. Zákon evidentně spíše chrání děti. Jak si rodiče děti vychovávají, tak se pak budou v jejich domácnosti chovat. Většinou to však vede k tomu, že starší děti se již na ekonomických aktivitách v domácnosti podílejí jen velmi málo a „*ctí a respektují*“ rodiče při jejich požadavcích na větší zapojení jen velmi neochotně. Je jasné, že tento paternalistický akcent zákona vůbec nepřispívá k přípravě mladých lidí na samostatný ekonomicky aktivní život. V krajním případě mladý člověk si nemusí „*vlastníma rukama sáhnout*“ na žádnou pracovní aktivitu až do 26 let (nebo i mnohem déle, pokud ho rodiče budou žít dále i bez požadavku zákona). S takto vychovanou osobnostní výbavou pak nejspíš bude brzy žádat o „*výživné*“ na úřadu práce.

Struktura potřebných inovací kopíruje výše uvedené struktury přípravné fáze EAŽ.

Za první a základní inovaci v této souvislosti považujeme zásadní změnu přístupu k životní dráze člověka v současnosti a v blízké budoucnosti. Realizátorem této inovace vcelku může být jen státní školská soustava, především ve svých nejnižších člancích. Význam má ovšem i inovační činnost v rodinách a u jednotlivých občanů.

I zde můžeme hovořit o inovacích produktových, procesních, tržních a organizačních. Zásadní a komplexní jsou především inovace organizační, jsou ovšem také nejobtížnější při prosazování do života, protože se nejčastěji týkají celé společnosti. Inovace produktové, procesní a tržní mohou zavádět i soukromé subjekty, proto je zde možné očekávat i soukromý zájem, a s ním spojenou vysokou rychlost inovací.

111) Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině v platném znění.

Vedle výše uvedené zásadní inovace, která má výrazný organizační charakter, je možné se zmínit alespoň stručně i o dalších inovacích, a to ve standardní struktuře členění inovací. Následující příklady a náměty je možné brát jen jako stručný výčet a možnosti inovací v různých stupních realizace. Ze samotné povahy inovačních aktivit vyplývá, že stále nové inovace vznikají a budou vznikat. Problémem je nastolit celkově proinovační prostředí i v této oblasti. Zatím se bere tato problematika spíše jako žádost o další výdaje ze státního rozpočtu, než jako příležitost využít tento nový ekonomický potenciál. I v této oblasti budou mít zřejmě hlavní váhu soukromí investoři (mj. i jako součást jejich již závěrečného, tj. zájmového ekonomicky aktivního života).

Pro realizaci inovací prodlužujících ekonomicky aktivní život je od samého počátku rozhodující vědomí odpovědnosti za svůj vlastní spokojený život a soustavná výchova k této odpovědnosti. Masově působící reklama a sdělovací prostředky spíše naléhavě propagují jen jednu část životní dráhy člověka, a to období maximální spotřeby a maximálního pracovního výkonu.

Výzkumy také ukázaly velké regionální rozdíly při využití sociálního potenciálu regionu, a tím také velké rozdíly v realizaci přípravné fáze EAŽ. Můžeme si také povšimnout, že na venkově nejsou v podstatě žádné pochyby o výše uvedených možnostech přiměřeného zapojení jak mladých lidí, tak nejstarších občanů do EAŽ. Je to vesměs považováno za zcela přirozenou součást sociálního potenciálu daného regionu.

U většiny obyvatel zatím výrazně převažuje konzumentský, nikoliv tvořivý přístup k inovacím, což se konec konců projevuje i v oblasti drobného podnikání. Mnohem větší tempo je proto možné očekávat od inovačně nadprůměrných regionů, jako je Praha, Brno, Hradec Králové.¹¹²

3.2. Před systematickou strukturou nových inovací je možné shrnout, že inovace již nyní běžně probíhají v řadě oblastí života mladých lidí. Vyjmenujme alespoň takové základní oblasti:

- Ve zdravotnictví: preventivní péče o mládež, očkování.
- Odstraňování banálních negativních jevů: kouření, nadměrné užívání alkoholu a drog, přejídání (dětská obezita).
- Podpora aktivit, jako jsou: dětské tábory, vytrvalostní sport, každodenní rozvíčka, otužování, chovatelství, zdravé obutí a ošacení, práce na chalupě, pestrá strava.

112) Pro úplnost uvádíme výsledky multikriteriálního hodnocení krajů, provedené Technologickým centrem AV ČR (viz Pokorný 2008), podle něhož vysoce nadprůměrný inovační potenciál má jen Praha, nadprůměrný pak kraje Jihomoravský a Královéhradecký. Průměrný potenciál má většina krajů: Plzeňský, Středočeský, Jihočeský, Pardubický, Moravskoslezský a Olomoucký. Jako podprůměrné jsou hodnoceny kraje Ústecký, Liberecký a Zlínský; jako vysoce podprůměrné pak kraje Karlovarský a Vysočina. Bylo hodnoceno pět skupin ukazatelů: hnací síly inovací, tvorba znalostí, podnikání a inovace, aplikace, duševní vlastnictví.

- Studentské brigády. Průzkumy vesměs ukazují, že polovina vysokoškolských studentů si již nyní přivydělává během studia, jen polovina z nich však ve vlastním studijním oboru.
- Náboženství, zvláště protestantské, vychovává takové hodnoty, jako je úcta k práci, poctivost, tolerance, pokora.

V našich podmínkách je vhodné také zopakovat, co propagoval ve výchově mladých T. Bata (2002). Předně zdůrazňoval samostatnost dětí ještě mnohem dříve, než to činíme my. Doporučoval učit „*správně obhospodařovat vlastní peníze*“ již od 6 let. Z mnoha jeho doporučení pro mladé lidi vyjímáme alespoň: poznávat fungování strojů, rovnat se vždy k nejlepším, účastnit se pracovních soutěží, získávat zkušenosti prodejem na trzích, trénovat sebekázeň, spolupracovat se zaměstnavatelem, pěstovat přátelství. Zdůrazňoval význam dnes téměř archaicky znějící vlastnosti – přičinlivosti (nemluvě o tom, že tento výraz nyní nabyl spíše pejorativního významu: získávání bohatství nečestnými, kriminálními způsoby). Založil také celou soustavu výchovy „*mladých mužů*“ od 14 let (vedle výchovy zdravého těla a praktických vědomostí byla starost i o to, „*aby každý z nich zahospodařil do svého 24. roku 100 000,- Kč*“). U děvčat pak je třeba „*opatřit více příležitosti, aby se naučily šít prádlo, šaty, výchově dětí, řízení domácnosti*.“

T. Okamura (2011) zmiňuje takovéto staronové inovace: školní vkladní knížky, nádeňnickou práci (denní burza práce), ale také meditační kúry, zaměřené na posilování pracovních hodnot.

Mnohem lepší podmínky pro přípravu na dlouhodobý EAŽ jsou na venkově. Z tohoto důvodu je vhodné nyní zdůraznit inovativní aktivity především ve městech.

Trvalým handicapem nyní je, že rodiče jsou již zpravidla v intenzivní fázi svého ekonomicky aktivního života a na děti nemají čas, a současně pro ně mají hodně peněz. Jaké inovace jsou zde zapotřebí? Řešením obdobného problému byl kdysi ve V. Británii vznik skautingu. Zvyšuje se samozřejmě i výchovný význam školy.

Příkladem již řešených inovací může být také zákonné řešení hmotného zabezpečení a odměn za produktivní činnost žáků a studentů. Podle zákona žákům středních škol a studentům vyšších odborných škol poskytuje odměnu za produktivní činnost právnická osoba, která vykonává činnost školy, a to z prostředků získaných touto produktivní činností; výši této odměny stanoví ředitel školy podle rozsahu a kvality produktivní činnosti. Pokud žáci konají praktické vyučování nebo studenti odbornou praxi u jiné osoby, poskytuje jim odměnu za produktivní činnost tato osoba. Minimální výše měsíční odměny za produktivní činnost pro stanovenou týdenní pracovní dobu 40 hodin je 30 % minimální mzdy. Při jiné délce stanovené týdenní pracovní doby nebo v případě, že žák nevykonával produktivní činnost po dobu celého měsíce, se výše odměny za produktivní činnost úměrně upraví.

3.3. Jako inspirativní oblasti inovací v přípravné fázi EAŽ je vhodné použít strukturování inovací podle převažujícího subjektu inovací:¹¹³

V působení rodiny: pěstitelství (proč nelze pěstovat dětem chutné domácí rostliny?), chovatelství, modelářství, ruční práce (folklor), uvař si sám, přátelské setkávání rodinných společenství, rodinné meditační pobyty, dětské burzy (výprodeje) nepotřebných hraček, rodičovské poradenství (jak naučit děti pracovat).

V působení školy: Je to jediná oblast, v níž pracuje v ČR řada státních výzkumných ústavů. Velmi neuspokojivé výsledky měla kdysi „*pracovní výchova*“, jako součást základního školního programu. Např. v Kanadě jsou vysoké školy, kde student střídavě rok studuje a rok pracuje (a vydělá si na studium). Studium a studijní pobyty v zahraničí. Výchova sebekázně (dlouhodobý úspěch je založen na krátkodobé oběti). Výchova k nepřetržitému učení. Probíhající reforma školské soustavy by neměla opomíjet výchovu k ekonomicky aktivnímu vztahu k životu.

Z působení „*společnosti*“ lze vyzdvihnout především působení televize a dalších sdělovacích prostředků, místních samospráv, místních podniků, neziskových organizací, zdravotnických organizací.

V působení sdělovacích prostředků: Výchovné programy především ve veřejnoprávní televizi a veřejnoprávním rozhlasu. Organizační funkce časopisů (klubová činnost, hobby-kluby, pracovní soutěže, kluby učňovské mládeže, kluby venkovské mládeže, inovační kluby). Diskutuje se i cílený výběr „*zábavných*“ pořadů, omezení šířitelů destruktivních emocí a posílení „*hrdinů*“, kteří mohou být vzorem mladým lidem.

V působení internetu: návody, jak se vyznat a jak jednat v přemíře informací (především facebook). Všechny současné výzkumy potvrzují, že u internetu tráví mládež zdaleka největší část svého volného času. Je nutné již hledat i inovace k odstraňování negativního vlivu internetu na fyzickou kondici mládeže.

V působení místních samospráv a podniků lze např. rozvíjet krátkodobou brigádnickou práci mládeže, donáškovou službu pro seniory, dětské soutěže v manuální zdatnosti, ekologické uklízení, vysazování stromů. Řadu akcí a soutěží pro obce pořádá MPSV, např. soutěž Obec přátelská celé rodině (2012). Důležitou roli mají místní dobrovolné hasičské sbory. J. Keller se zmiňuje o výchovném významu vlídných mezilidských vztahů a pěstování soudržnosti obce. Velké a střední podniky pak musí stále inovovat přípravu učňovské mládeže.

Celá tato oblast inovací je velkou příležitostí pro oživení činnosti neziskových organizací, z nichž mnohé již ztratily původní význam. Mnoho lze očekávat i od podobných

¹¹³⁾ Obecně zde platí úsloví: Gram praxe vydá za tunu teorie. Uváděné inovace se samozřejmě neomezují jen na námi preferovaný účel, většinou přinášejí výsledky i k dalším užitečným účelům.

aktivit církví (především protestantských a buddhistických), není vyloučen i vznik nových církví, zaměřených tímto směrem.

V působení zdravotnictví: zdravá strava, posilování imunitního systému, duševní hygiena, relaxace, posilování adaptačních mechanismů.

Na závěr této části je možné ještě ocitovat často uváděný postřeh R. Collinse: „*Uměním je vymýšlet inovace, které zároveň nebudou natolik neobvyklé, že by je publikum nedokázalo přijmout, ani tak jednoduché, že by publiku připadaly povědomé.*“

4. Závěry

1. K řešení některých současných ekonomických a sociálních problémů jsou nezbytné zásadní redefinice některých standardně používaných pojmů. Týká se to i problémů spojených s prodlužováním aktivního života lidí, a to především v jeho přípravné fázi. Vytváření této nové pojmové struktury není samoúčelné, konkrétním cílem této stati jsou nové podněty pro podstatné inovace v přípravné fázi EAŽ. Domníváme se, že i tímto způsobem by měla ekonomická věda plnit svou stimulační roli.

2. Z povahy zkoumaného problému vyplývá nezbytnost interdisciplinárního pohledu na takto komplexní problematiku. K řadě užitečných poznatků dospěly i neekonomické obory. Dospěli jsme k závěru, že k řešení praktických problémů ekonomiky je velkou překážkou právě neznalost konkrétních výsledků souvisejících oborů. Zatím lze těžko očekávat vytvoření nějakého společného vědeckého paradigmatu, avšak považujeme nyní za účelné vytvářet alespoň užitečné teorie středního (omezeného) dosahu, jako odborné podpory řešení velkých společenských problémů. Takovouto teorií nesporně může být i teorie inovací.

3. Z předchozího vyplývá, že teorie inovací směřuje ke hledání nových užitečných oblastí pro inovace, v našem případě pro inovace zabezpečující vyšší úroveň přípravné fáze EAŽ. Objasnování struktury této fáze EAŽ je pak užitečnou pomůckou pro formulaci struktury nových inovačních příležitostí v této oblasti.

4. Dále lze zjistit, že již v současné době je k dispozici velká řada inovací prodlužujících ekonomicky aktivní život, a to v různých oborech činnosti i v různých fázích realizace. Potenciální investoři (uživatelé inovací) si však zatím málo všimají tohoto nového ekonomického potenciálu. Objevují se spíše zbytečné obavy o další růst výdajů, vč. výdajů ze státního rozpočtu, který je nyní nesporně v období restriktce. Tato stať mj. dokazuje, že účelné inovace i takového speciálního zaměření mohou být předmětem podnikatelských aktivit ze strany řady ekonomických subjektů.

5. Pro rychlejší realizaci inovací prodlužujících ekonomicky aktivní život je rozhou-

jíci vědomí odpovědnosti jedince za svůj vlastní spokojený život (jehož významnou součástí je EAŽ), a proto i soustavná výchova jedince k této odpovědnosti. Není nutné zvláště dokazovat, že pro tuto výchovu je nejvýznamnější právě přípravná fáze EAŽ. Masově působící reklama a sdělovací prostředky spíše naléhavě propagují jen jednu část životní dráhy člověka, a to období maximální spotřeby a maximálního pracovního výkonu (které nazýváme intenzivní fází EAŽ). Převažující ekonomická teorie činí bohužel totéž.

6. Zásadní organizační změnou by mohla být úprava vyživovací povinnosti k dětem a povinnosti dětí podílet se na pracích v domácnosti (na ekonomických aktivitách v domácnosti). Dosavadní úprava je neuvěřitelně paternalistická a vůbec nevede mladého člověka k odpovědnosti za svou přípravu na intenzivní fázi svého života. Role domácnosti ve výchově mladých lidí je i z tohoto hlediska zatím značně podceněna.

7. Zmíněné nové oblasti inovací zdaleka nejsou jen obecnými proklamacemi nebo dalšími požadavky na státní rozpočet. Ve své většině mohou být snadno též předmětem zájmu podnikatelů, a to v podstatě okamžitě. Uvedené náměty samozřejmě nenahrazují zpracování konkrétního jednoduchého podnikatelského projektu, který vymezí i časové, prostorové a kapacitní dimenze projektovaného komerčního produktu

8. Z řady důvodů je v současné době užitečné zdůraznit aktuální význam vysokých škol při všestranné přípravě mladých lidí na turbulentní ekonomickou budoucnost. Bylo by vhodné posílit na vysokých školách vlastní specializovaný výzkum změn v přípravné etapě EAŽ a zapojit do tohoto výzkumu studenty, v jejich vlastním eminentním zájmu.

Při spolupráci vysoké školy s hospodářskou praxí nejde jen o spolupráci pedagogů s managementem podniků, ale zejména o zapojení studentů do reálné činnosti v podnicích, ať souběžně se studiem, nebo střídavě v rámci přerušného studia. Nejde jen o exkurse studentů v podnicích, ale o jejich reálnou práci, z níž má efekt jak podnik, kde student vytváří přidanou hodnotu, tak i student, kterému je vyplácen adekvátní podíl z této přidané hodnoty.

References

- [1] Alan, J.: Etapy života očima sociologie. Panorama, Praha 1989.
- [2] Baťa, T.: Úvahy a projevy. Univerzita Tomáše Bati, Zlín 2002.

- [3] Beck, J.: Inovace a prodlužování ekonomicky aktivního života obyvatel. In: Role inovací, VŠMIE 2009, s. 9-22.
- [4] Beck, J.; Hlavatý, K.: Inovace prodlužující ekonomicky aktivní život. In: Úloha inovací (2011), s. 232-244.
- [5] Bělohradský, V.: Tři démoni. Salon, 24. 11. 2011. (S. 5)
- [6] Capra, F.: The Turning Point. Science, Society and Rising Culture. 1982. Česky: DharmaGaia a Maťa, Praha 2002.
- [7] Dvořák, J. a kol.: Management inovací. VŠMIE, Praha 2006.
- [8] Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. <http://www.mpsv.cz/cs/11696>. Staženo 11. 5. 2012.
- [9] Henderson, H.: Das Ende der Ökonomie. Dianus-Trikont, München 1985.
- [10] Hendersonová, H.: Za horizontem globalizace. DharmaGaia, Praha 2001.
- [11] Hlavatý, K.: Inovační využití sociálního potenciálu a sociální odpovědnost v regionu. In: Zich, F. (ed), 2010, s. 21-41.
- [12] Hlavatý, K.: Prodlužování ekonomicky aktivního života a inovace v současné Kondratjevově vlně. In: Role inovací, VŠMIE 2009, s. ?
- [13] Hroník, F. a kol.: Jak najít zaměstnání. Motiv Press, Brno 2009.
- [14] Keller, J.: Úvod do sociologie. 4., rozšířené vyd. SLON, Praha 1997.
- [15] Kohák, E.: Průvodce po demokracii. (2., upr. vydání). Slon, Praha 2002.
- [16] Kuhn, T.S.: The Structure of Scientific Revolutions. (2. rozšířené vydání) The University of Chicago Press. Chicago 1970.
- [17] Mayerová, M.; Růžička, J.: Řízení profesní kariéry. Západočeská univerzita, Plzeň 2001.
- [18] Mankiw, N. G.: Zásady ekonomie. Grada, Praha 1999.
- [19] Merton, R. K.: Studie ze sociologické teorie. (2. vyd.). SLON, Praha 2007.
- [20] Nařízení vlády č. 361/2007 Sb., kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví při práci, ve znění pozdějších předpisů.
- [21] Nový, L.: Životní dráha jako sociologický problém. UJEP, Brno 1989.
- [22] Obec přátelská celé rodině. <http://www.obecpratelskarodine.cz/cz/o-soutezi/>. Staženo 11. 5. 2012
- [23] Okamura, T.: Umění vládnout. Fragment, Praha 2011.
- [24] Pokorný, O. aj.: Analýza inovačního potenciálu krajů České republiky. Slon,

Praha 2008.

- [25] Rifkin, J.: *The End of Work*. Putnam, New York 1995.
- [26] *Role inovací při prodlužování ekonomicky aktivního života obyvatel*. VŠMIE, Praha listopad 2009.
- [27] Sak, P.; Saková, K.: *Mládež na křižovatce*. Svoboda Servis, Praha 2004.
- [28] Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla. 65. pole*, Praha 2009.
- [29] Sen, A. K.: *Etika a ekonomie*. (Angl.: Basil Blackwell, Oxford 1987.) Vyšehrad, Praha 2002.
- [30] Sen, A. K.: in *World Civilisation Forum*. 2005.
- [31] Sheldrake, R.: *Sedm experimentů, které by mohly změnit svět*. Elfa, Praha 2005.
- [32] Schumacher, E. F.: *Small is Beautiful*. 1973. Česky: *Doplněk*, Brno 2000.
- [33] Schumpeter, J.: *The Theory of Economic Development*. Harvard, Ma. 1934.
- [34] *Sociální a kulturní antropologie*. SLON, Praha 2000.
- [35] *Statistická ročenka ČR 2011*. ČSÚ, Praha 2012.
- [36] Tondl, L.: *Věda, technika a společnost*. FILOSOFIA, Praha 1994.
- [37] *Úloha inovací v hospodářském cyklu*. (Sborník z konference). VŠMIE, Praha 2010.
- [38] *Úloha inovací v prodlužování ekonomicky aktivního života*. (Sborník z konference). VŠMIE, Praha 2011.
- [39] Valenta, F.: *Inovace v manažerské praxi*. Velryba, Praha 2001.
- [40] Vojtovič, S.: *Kreativní ekonomika a trendy v struktuře zaměstnanosti*. In *Úloha inovací*, 2011.
- [41] *Vyhláška č. 288/2003 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, které jsou zakázány těhotným ženám, kojícím ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání*.
- [42] *World Civilisation Forum 2005 Report. Toward A New Paradigm for the World*. National Institut for Research Advancement, Tokio 2005.
- [43] *Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů*.
- [44] *Zákon č. 262/2006 Sb. zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů*.
- [45] *Zákon č. 258/2000 Sb. o ochraně veřejného zdraví, ve znění pozdějších předpisů*.

- [46] Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.
- [47] Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
- [48] Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině v platném znění.
- [49] Zich, F. (ed.): Sociální potenciál – důvěra a odpovědnost. UJEP, Ústí nad Labem 2010. ISBN 978-80-7414-315-1.
- [50] Zima, P. V.: Was ist Theorie? A. Francke, Tübingen 2004. Živnostenský zákon č. 455/91 Sb. v platném znění.

Doc. Ing. Jiří Beck, CSc., Vysoká škola manažerské informatiky, ekonomiky a práva

Doc. Ing. Karel Hlavatý, DrSc., Vysoká škola manažerské informatiky, ekonomiky a práva